

ODAMLARDA KIMYOVIY ZARARLANISH**A.S.Xasanov**

Farg‘ona Poltexnika instituti NNGQIT kafedrası assistenti

Sh.M.Nabijonov

Farg‘ona Politexnika instituti talabasi

Annotatsiya: Ushbu maqolada hozirgi paytlardagi ishlab chiqarishdagi xodimlarning sog‘ligiga zarar yetkazmasligi uchun ma‘lumotlar berilgan. Zaharli moddalarni qanday qo‘llanilishi qamday saqlanishi va qanday yo‘q qilish haqida ham ma‘lumotlar bor.

Kalit so‘zlar: kimyoviy zararlanish, zaharlovchi moddalar, kimyoviy moddalar, V-gazlar

Hozirgi kunda dunyoda ko‘plab ishlab chiqarishlar sanoat korxonalari kimyoviy moddalar bilan ishlaydi, bu esa odamlar sog‘lig‘iga juda kata ta‘sir ko‘rsatadi. Kimyoviy moddalardan butunlay qutilishni iloji yoq lekin ularni ko‘msak bo‘ladi. Zaharli kimyoviy moddalarni hamda ularni qadoqlash idishlari quyidagi hollarda ko‘miladi:

- zaharli kimyoviy moddalarning idishlarida ko‘rsatilgan yaroqlilik muddati o‘tganda;
- foydalanuvchilar tomonidan zaharli kimyoviy moddalarni maxsus transport vositalarida tashish va saqlash qoidalariga rioya qilmaslik natijasida yaroqsiz holga kelganda;
- foydalanish taqiqlangan zaharli kimyoviy moddalar aniqlanganda va boshqa hollarda.

Kimyoviy zararlanish

Kimyoviy zararlanish o‘chog‘i deganda kimyoviy qurol ta‘siriga uchragan barcha odamlar, hayvonlar, ob‘ektlar, inshootlar, texnikalar, atmosfera, o‘simliklari bo‘lgan xudud tushuniladi. Kimyoviy zararlanish o‘chog‘ining o‘ziga xos xususiyati qaysi zaharlovchi modda qo‘llanilganiga, shuningdek uni qo‘llash usuliga, yil fasliga, ob-havo sharoitiga va ba‘zi bir boshqa omillarga bog‘liq.

Zaharlovchi moddalar tez ta‘sir qiladigan va sekin ta‘sir qiladigan turlarga bo‘linadi.

Tez ta‘sir qiladigan zaharlovchi moddalar hosil qilgan zararlanish o‘chog‘ida zararlanish simptomlari bir necha soat ichida, sekin ta‘sir qiladigan zaharlovchi moddalar hosil qilgan zararlanish o‘chog‘ida zararlanish simptomlari esa, bir soatdan oshikroq vaqt ichida rivojlanadi. Bu bo‘linish amaliy jihatdan katta ahamiyatga ega, chunki zararlanish o‘chog‘ida zararlanish simptomlarining rivojlanish vaqtini bilganimiz tufayli, ixtiyorimizdagi vaqtdan foydalanib zararlanganlarga tegishli tibbiy yordam miqdorini (hajmini) ko‘rsatishni aniqlagan bo‘lamiz.

Hozirgi vaqtda kimyoviy zararlanish to‘rt turga bo‘linadi. (jadval)

Zararlanish alomatlarining tezlik bilan rivojlanishi, ko‘pchilik kishilarning og‘ir darajada (60—70%) zararlanishi, shifokor ko‘rsatadigan birinchi tibbiy yordam va malakali tibbiy yordam ko‘rsatish vaqtlari keskin cheklanganligi zararlanish o‘chog‘ida ularni tezlik bilai evakuatsiya qilishni talab qiladi.

Sekin ta‘sir qiladigan zaharlovchi moddalar hosil qilgan kimyoviy zararlanish o‘chog‘i asta-sekinlik bilan sanitar yo‘qotishlarning (4—12 soat ichida) jang maydonida rivojlanishi bilan ifodalanadi. Bu sharoitda tibbiy xizmat kuchlari va vositalarini tashkil qilishda, tibbiy saralash

o‘tkazish va zararlangan kishilarga birinchi shifokorgacha bo‘lgan tibbiy yordam ko‘rsatish hamda evakuatsiya tadbirlarini shoshilmasdan o‘tkazishga imkoniyat yaratilgan bo‘ladi.

Zaharlovchi moddalar havo ochiq, issik kunda, o‘t-o‘lanlar bo‘lmagan joydan tezroq bug‘lanadi. Hatto V-gazlar guruhidagi juda chidamli zaharlovchi moddalar ham bunday sharoitlarda zararlash xususiyatini 1—3 sutka mobaynida ushlab turadi. Bunda shuni nazarda tutish kerakki, zo‘r berib bug‘lanish natijasida zararlangan xudud ustidagi havoda zaharlovchi moddalar bug‘ining miqdori juda ko‘payib ketishi mumkin. Havo sovuq bulutli bo‘lganda, o‘t-o‘lanlar qalin joyda yoki o‘rmonzorlarda suyuq-tomchi holda qo‘llanilgan zaharlovchi moddalar ancha uzoq vaqtga qadar saqlanib turishi mumkin. Zararlanish havfi bunday holda bir necha kungacha, ba‘zan esa bir necha haftagacha mavjud bo‘ladi.

Zaharlovchi moddalar qo‘llanilgan zararlanish o‘choqlarining tibbiy taktik tavsifi

Kimyoviy zararlanish o‘chog‘ining xillari	Zaharlovchi moddalar	Zaharlovchi moddalarning organizmga kirish yo‘llari	Zararlanish o‘chog‘ida sanitar yo‘qolishlar hosil bo‘lish davomiyligi	Zaharlovchi moddaning o‘ldiradigan miqdori bilan zaharlanganda ulardan o‘lishning ehtimol vaqti	Zararlanish o‘chog‘ida zararlanish havfining saqlanib qolivaqti
CHidamli tez ta‘sir qiladigan zaharlovchi moddalar hosil qilgan zararlanish o‘chog‘i	Zarin, zoman, V-gazlari, CSZarin, zoman	Nafas yo‘llari Teri orqali	5-15 daqiqa 20-40 daqiqa	5-30 daqiqa 30-60 daqiqa	Soatlar, sutkalar
CHidamsiz tez ta‘sir qiladigan zaharlovchi moddalar hosil qilgan zararlanish o‘chog‘i	TSianid kislota, xlortsian Xloratsetofen on	Nafas yo‘llari Nafas yo‘llari	1-5 daqiqa 1-30 daqiqa	5-60 daqiqa	Bir soatdan kam
Chidamli sekin ta‘sir qiladigan zaharlovchi moddalar hosil qilgan zararlanish o‘chog‘i	V-gazlar, iprit	Teri orqali nafas yo‘llari	1-30 soat	(V-gazlari) ~ 30-60 daqiqa (iprit) - 12-48 soat	Soatlar sutkalar
Chidamsiz sekin ta‘sir qiladigan zaharlovchi moddalar hosil qilgan zararlanish o‘chog‘i	BZ, fosgen difosgen	Nafas yo‘llari	1-6 soat		Bir soatdan kam

Zararlanish o‘chog‘idagi harbiy xizmatchilar va zararlangan kishilarga qisqa vaqt ichida sanitar ishlovini o‘tkazish kerak bo‘ladi. Ular shaxsiy himoya vositalaridan tezlik bilan foydalanishini bilishlari kerak. Paydo bo‘lgan zararlanish o‘chog‘iga qutqaruvchi komandalar yuborilishidan oldin ularga zaharlanishning oldini oladigan vositalar (tabletkalar) berilishi lozim va himoya vositalaridan foydalanishlari shart bo‘lib xisoblanadi.

Kimyoviy moddalarni xavfsiz ishlatish va saqlash.

Saqlash uchun yangi xavfli moddani qabul qilishdan oldin, barcha foydalanuvchilarga uni to‘g‘ri ishlatish to‘g‘risida ma‘lumot berilishi kerak. Moddiy yo‘qotishlar, baxtsiz hodisalar va ofatlarning oldini olish uchun saqlash joylarini rejalashtirish va saqlash kerak. Uyni yaxshi saqlash juda muhim va mos kelmaydigan moddalarga, mahsulotlarning mos joylashishiga va iqlim sharoitlariga alohida e‘tibor berilishi kerak.

Saqlangan kimyoviy moddalar vaqti-vaqti bilan, kamida yiliga bir marta tekshirilishi kerak. Yaroqlilik muddati o‘tgan kimyoviy moddalar va yomonlashgan yoki oqayotgan idishlar xavfsiz tarzda utilizatsiya qilinishi kerak. Zaxiralarni saqlashning "birinchi kiruvchi, birinchi chiqadi" tizimidan foydalanish kerak.

Saqlash bo‘yicha yozma ko‘rsatmalar taqdim etilishi kerak va kimyoviy moddalarning material xavfsizligi ma‘lumotlar varaqlari (MSDSs) saqlash joylarida mavjud bo‘lishi kerak. Har xil toifadagi kimyoviy moddalarning joylashuvi saqlash xaritasida va kimyoviy registrda ko‘rsatilishi kerak. Reestrda barcha kimyoviy mahsulotlarning ruxsat etilgan maksimal miqdori va sinfdagi barcha kimyoviy mahsulotlarning ruxsat etilgan maksimal miqdori bo‘lishi kerak. Barcha moddalar omborxonalar, omborxonalar va laboratoriyalarga tarqatish uchun markaziy joyda olinishi kerak. Markaziy qabul qilish zonasi oxir-oqibat chiqindilarni utilizatsiya qilish tizimiga tushishi mumkin bo‘lgan moddalarni kuzatishda ham yordam beradi. Omborxonalar va omborxonalarda mavjud bo‘lgan moddalarning inventarizatsiyasi kelajakda utilizatsiya qilish uchun mo‘ljallangan moddalarning miqdori va tabiati haqida ma‘lumot beradi.

Xavfli moddalarni saqlash vakolatli, o‘qitilgan shaxs tomonidan nazorat qilinishi kerak. Saqlash joylariga kirishi kerak bo‘lgan barcha ishchilar tegishli xavfsiz ish usullari bo‘yicha to‘liq o‘qitilishi kerak va barcha saqlash joylarini davriy tekshirish xavfsizlik xodimi tomonidan amalga oshirilishi kerak. Yong‘in signalizatsiyasi omborxonaning tashqarisida yoki uning yonida joylashgan bo‘lishi kerak. Zaharli moddalarni saqlash joyida odamlar yolg‘iz ishlamasliklari tavsiya etiladi. Kimyoviy saqlash joylari texnologik maydonlardan, egallab turgan binolardan va boshqa saqlash joylaridan uzoqda joylashgan bo‘lishi kerak. Bundan tashqari, ular o‘t o‘chirish manbalari yaqinida bo‘lmasligi kerak.

Xulosa

Hozirgi kunda dunyoda 146 000 000 kimyoviy moddalar mavjud. Ulardan ba‘zilari deyarli hamma uchun tanish va iste‘mol mahsulotlarida qo‘llaniladi: o‘g‘itlar, pestisidlar, farmasevtika mahsulotlari va boshqalar. Kimyoviy moddalarning xavfli ta‘siri bilan bog‘liq, ularning inson salomatligiga keltiradigan zarari haqida muntazam ravishda yangi dalillar paydo bo‘lmoqda. Masalan, kimyoviy moddalarning inson tanasiga, u ona qornida davrda va erta rivojlanish bosqichida, uzoq muddatli salbiy ta‘sir qilish qobiliyati hamda kimyoviy moddalarning past dozalari tufayli surunkali kasalliklarning rivojlanish xavfi, shuningdek, bir nechta moddalarning

majmuaviy ta'sirlari haqidagi dalillar bor. Bularni bizlar kamaytirish yo'lini qidirib topishimiz va xalqimizga taqdim etishimiz kerak. Yoki iloji boricha kimyoviy moddalar qo'shilmagan mahsulotlarni iste'mol qilishimiz kerak deb hisoblayman.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. 2438- qaror O'zbekiston respublikasi sog'liqni saqlash vazirligi 2013 yil.
2. Lujnikov E.A. Klinicheskaya toksikologiya. M., «Meditcina», 1982 yil.
3. Mamatov I.I. Harbiy toksikologiya va tibbiy muhofazasi bosqichlari. Toshkent 1997 yil. Ibn Sino nashriyoti.
4. Kasbiy xavfsizlik va sog'liqni saqlash boshqarmasi (OSHA). 1993.
5. Xalqaro mehnat tashkiloti (XMT). Ishda kimyoviy moddalardan foydalanishda xavfsizlik 1993.